

I. ATALA TXILLARDEGIEN LANAREN OMENEZ

3

TXILLARDEGI GLOTOPOLITIKAN¹

Imanol Esnaola

BAT Aldizkariko koordinatzaile ohia

Helbide elektronikoa: imanoles@euskalerrria.org

GAUEKO LANA

Txillardegiren lanak ez luke aparteko oihartzunik izango lan hori XXI. mendeko Erresuma Batuan burutu izan balu Londresko hizkuntza komunitateen arteko ukipena eta gatazkak ikertzen. Banku lapurreta edo erret-etxean adulteriotan ibili beharko zukeen ezagun egiteko. Gurean, ordea, Txillardegiren izena oso da ezagun, halakorik egin beharrik izan gabe. Zertan datza, ordea, bere ospeak?

Gaueko lana instituzio bat izan da Euskal Herrian. Batetik bestera garraioan doa gaueko langilea. Kontrabandoan ekarritakoarekin bizi izan da hainbat. Kontrabandistak ekartzen duena, ordea, ez da bizitzen jarraitzeko salgaia bakarrik, horrekin batera beste nonbaiteko oparotasunaren oihartzun gozoa ere badakar.

Txillardegik bere zakuan ekarriarekin erakutsi digu euskaltzaleoi badela Itaka euskarari geroa eman nahi diotenentzat, badela non ikasi, eta batez ere, gogotik saiaturz badela itxaropenik beren hizkuntza galbi-dean duten herrientzat. Txillardegiren lana, beraz, besteak beste, dibulgatzaile eta eragilea izan da. Baina arestian esandakoari jarraituz, ez da larreko dibulgazioa, jaso baizik, ez edonorentzat euskaltzalearentzat

baizik, eta ez kontenplatiboa ekintzailea baizik². Txillardegik kontrabandoa egin du, ideien kontrabandoa bide normaletik hornidurak urri ikusi zituen garaian, baina merkatarik onak lez, bere zakuan ongi hautatutako salgai finak ekarri ditu, ezagumendu sakona eta adimen zorrotza duenak bakarrik egiten dakien moduan.

UNIBERTSO INTELEKTUAL DESEROSOA

Ez da eroso gertatzen ordea, Jose Luisek egindako ekarpena definitzea. *Gatazka, borroka, berreuskalduntzea* eta *glotopolitika* dira, beharbada, bere ekarpenaren unibertso kontzeptuala osatzen duten elementuak³. Euskaltzaleak ohituago gaude beste kontzeptu batzuek bilatzen, hala nola *maidatasuna, normalizazioa, adostasuna, errespetua*. Eta Txillardegiren lanak errotik erauzten ditu kontzeptu horiek hartuta abiatzen den berreuskalduntze egitasmoa. Berehala esango digu euskara bera ordezkatu nahian dabilizan frantsesa eta espainolarekin gatazkan dagoela euskararen herria⁴. Eta Euskal Herria berreuskalduntzea dela honek irauteko duen modu bakarra⁵. Eta eremu politikoan ebazten dela auzi linguistikoa⁶.

Egia gordinetia, beharbada, bake irrikaz dagoen herri zapaldu batentzat.

Baina Txillardegiren ekarpenaren alderdirik gordinena honen izaera akademikoa da⁷. Oinarritzko informazioz ongi hornitua eta garapen intelektualari bideratutako lana da berea. Helduleku horiek dituen lanaren aurrean ez da erraza gertatzen bat egin zein kontra jartzea, ardua handia eskatzen du. Beharbada horregatik, ohituago gaude Txillardegiren aurrean ezikusia egiten bere ekarpenen mamian sakontzen baino⁸. Begiak eta adimena adi izan ditu Txillardegik bere lanean, horri esker ezagutu ditugu munduko hizkuntza gatazken muinak, batzutan gozoak (Quebec, Suomi, Flandria) eta bestetan gaziak (Eire). Eta hortik hasi gara geurea ulertzen eta zer egin ikasten.

BAT aldizkariaren Zuzendaritzan Jose Luisek egindako lana horrelakoxea izan zen⁹. Dibilgatiboa, baina ongi jantzia, praktikoa baina intelektualki ongi errotua. Eta iritzi aldetik askotarikoa. Txillardegiren konpromisoa lehenik sakonki intelektual da. Hor dago, inon egotekotan bere ekarpenaren funtsa. Lasto gutxi eta bihia ugari, gehiegi eskuarki onetsia izateko.

ERAGITEKO KONPROMISOARI LOTUTA

Jose Luis Alvarez Enparantzak soziolinguistika eta glotopolitika alorrean egindako lana urtetan iraunkorra, zabala eta askorarikoa izan da ordea. Bere curriculumari begiratu hutsak erakusten du lan handia egin duela bai bertako errealitatea ezagutu eta azaltzeko, bai atzerrikoaren berri emateko. Horra hor BAT aldizkariaren egindako Zuzendari lana (1989-2001). Ez dira, ez, nolana hikoak BAT aldizkaritik euskaltzaleen esku jarritako materialak¹⁰.

---

*Txillardegik bere zakuan
ekarriarekin erakutsi digu
euskaltzaleoi badela
Itaka euskarari geroa
eman nahi diotenentzat,
badela non ikasi, eta
batez ere, gogotik saiatuz
badela itxaropenik beren
hizkuntza galbidean
duten herrientzat.*

*Berehala esango digu
euskara bera ordezkatu
nahian dabilizan
frantsesa eta
espainolarekin gatazkan
dagoela euskararen
herria. Eta Euskal Herria
berreuskalduntzea dela
honek irauteko duen
modu bakarra . Eta eremu
politikoan ebazten dela
auzi linguistikoa.*

---

*BAT aldizkariaren
Zuzendaritzan Jose
Luisek egindako lana
horrelakoxea izan zen .
Dibulгатiboa, baina ongi
jantzia, praktikoa baina
intelektualki ongi errotua.
Eta iritzi aldetik
askotarikoa.*

*Flandria, Eire, Quebec,
Katalunya, Suomi,
Letonia, Lituania,
Estonia... Txillardegiren
geografia ezin zorrotzago
hautatua da jantzi
nahian dabilen
euskaltzalearentzat.*

Egin diezaiogun errepasso labur bat argitaratutakoari. BAT aldizkariari argitaratutako bere lehen lana Eireko esperientziaren ustela¹¹ azaltzeko izan zen; bigarrena Belgikan lurraldetasuna zertan zen azaltzeko; hirugarrena euskaren dimensio soziala zein zen azaltzeko, laugarrena Fishmanen eredu diglosikoaz; bosgarrena errepublika baltikoetako hizkuntza legeez; seigarrena...

Ez dira halaber, txantxetakoak bere zuzendaritzapean BAT aldizkariak argitaratutako dosierak eta bertan parte hartutako egileak. Lehena hizkuntza eskakizunez; bigarrena lurraldetasunaz, hirugarrena euskararen erabileraz, laugarrena katalanaren normalizazioaz, bosgarrena euskararen herri-mugimenduaz, seigarrena errepublika baltikoez, zazpigarrena hizkuntza eta botere politikoaz... Egileen artean ere bertako zein atzerriko protagonista guztiak ditugu, adituak, teknikariak, politikariak...

Esan daiteke, Txillardegirena geografia konplexuko ikasgaiak izan zirela non lurraldeak, irizpideak eta esperientziak elkar osatzen zuten geografia bakar batean. Flandria, Eire, Quebec, Katalunya, Suomi, Letonia, Lituania, Estonia... Txillardegiren geografia ezin zorrotzago hautatua da jantzi nahian dabilen euskaltzalearentzat¹². Berak jarri gintuen lurralde horiei begira, berak erakutsi lurralde bakoitzeko egoera eta esperientzia ezagutzeko gakoak. Besteren esperientzian bilatu zuen Txillardegik euskaltzaleak berea ulertzeko behar zuen mamia. Apologia alde batera utzita, auzoko esperientziaren argi ilunak azalera ekarri, behatu, neurtu, hausnartu, digestioa egiten lagundu du Txillardegik¹³.

Baina dibulgazioarena ahalegin osoago baten atala besterik ez dugu Txillardegiren ibilbidean. Esandakoarekin batera hizkuntza berreskurapenaren inguruko pentsamendua garatu du, berreuskalduntzerako "agendaren" mugarririk non zeuden adieraziz. Berari esker dakigu burujabetasun politikoa ez dela ezinbestean hizkuntza nazionalaren salbaidetea eta hori baino bide estuagoa beharko dela euskarak iraungo badu. Zehatz erakutsi zigun, halaber, Belgikan hizkuntza lurraldetasuna nola aplikatu zuten eraginkorra izateko, gurean antzeko bidea hartzea ezinbestekoa zela adieraziz bidenabar. Ezin ahantzi, gainera, hizkuntzen arteko ukipek euskal hiztunen arteko erabilera indizeetan duen eragina neurtu eta aztertzeke eraikitako "eredu matematikoa". Oinarri konplexua, baina ondorio ezin praktikoa uztatu zuen gure glotopolitikarentzat. Adibideak besterik ez dira, baina aski esanguratsuak Txillardegiren ekarpenak izan duen izaera "praktikoa" ulertarazteko. Euskararen glotopolitikak eman duen intelektualik jantziarena dugu Txillardegi inondik ere.

TXILLARDEGIREN PENTSAMENDUA

Arestian Txillardegiren geografia aipatu dugu. Geografian ez ezik pentsamenduan ere mugarririk aski esanguratsuak jarri ditu ikusi nahi dituenarentzat. Txillardegik hizkuntza berreskurapenaren modernitatea ulertzen

lagundu du. Herri zapalduetan zapaltzaileak berariaz ereiten duen etsipenaren aurrean Txillardegik pentsamendu askatzailea ekarri dio euskaltzaleari. Unamunok bazterrean utzi beharreko astoa ikusarazten zuen lekuan Txillardegik asto eta guzti aurrera egiteko bidea erakutsi du, las-toa eta bihia bereizten irakatsiz. Ikus ditzagun mugarri horietako bi¹⁴:

Euskararen patua euskaldunen epelkeriari leporatzen zion “etxeko” diskurtsoaren aurrean gure artekoa erabilera anisotropikoa zela erakutsi zigun¹⁵. Hau da, euskararen erabilera proportzioan espero baino handiagoa dela, euskal hiztuna leiala dela oraindik bere hizkuntzarekin, eta ez dakienak eramaten duela elkarrizketa erdararen bidetik, beraz euskaldun kopuruak emendatu ezean alferrik ari garela. Esan eta erakutsi ere bai. Tresna intelektual eta zientifiko gotorra eskaini zigun bere eredu matematikoaren bitartez, baina printzipio horrek gauza gehiegi jartzen zuen auzitan.

Esandakoaren haritik, Txillardegik lurraldetasunaren defentsan eta garapenean jarri zuen euskarak irauteko oinarritzeko hobia. Eremu euskaldunak, bai geografikoak (udalerrri euskaldunak) bai operatiboak (hedabideak, unibertsitatea, lan mundua...). Ez zituen alferrik aztertu Eireko “Galltacht-etako” esperientzia, Flandriakoa, Suomikoa, *Leuven* eta Bruselako unibertsitatekoa¹⁶... Euskara nagusi izango zen eremuen beharra aldarrikatzeak, ordea, talka egiten du euskararen edozein lurralde eremutan indarrean dugun ordenamendu juridikoarekin.

UNE EGOKIA

Zor diogulako gauzak diren bezala esan beharrean gaude. Jose Luis Alvarez Enparantza askok ezagutzen dute, milaka dira bere lana goresten dutenak, baina Euskal Herriaren berreuskalduntzeari¹⁷ egindako ekarpenaz¹⁸ gutxi hitz egin dute fundamentuz eta are gutxiago dira aintzat hartzen dutenak¹⁹. Intelektualki egiteke dugun bidea da gure auzietan pentsamendua garatzearena. Gehiegizko edo mingarri iritziko dio bakarren batek esandakoari, baina aski du soziolinguistika eta glotopolitika alorreko esperientzia eta pentsamendua biltzen duten argitalpenen bibliografiak arakatzea inor gutxi aipatzen duela ikusteko. Ez ekarritako datuak okerrak zirela esateko, ez bere usteak ustelak direla azaltzeko. Aipamenik ez, gogoetarik ez, garapen intelektualik ez, isiltasuna.

Luze jardun gaitzke Txillardegik soziolinguistika eta glotopolitika alorrean egindako ekarpena azaltzen eta ez da lan honen helburua azalpen xehea egitea. Edonola ere, une egokia gertatzen da bizi dugun hauxe Txillardegik egindako lana gogora ekartzeko. Zuzen ibili al da Jose Luis urte hauetan soziolinguistikaren gakoak hautatzerakoan? Glotopolitika alorrean ekarritakoak ongi hautatutako erreferentziak ote dira? Zertan asmatu du eta zertan ez?²⁰

Gasteizko legebiltzarrean gertatutako botere aldaketak egun batetik bestera lehen mailara ekarri ditu hizkuntza eta kultura alorrean ustez

---

Besteren esperientzian bilatu zuen Txillardegik euskaltzaleak berea ulertzeko behar zuen mamia. Apologia alde batera utzita, auzoko esperientziaren argi ilunak azalera ekarri, behatu, neurtu, hausnartu, digestioa egiten lagundu du Txillardegik.

Berari esker dakigu burujabetasun politikoa ez dela ezinbestean hizkuntza nazionalaren salbabide eta hori baino bide estuagoa beharko dela euskarak iraungo badu.

**Unamunok bazterrean
utzi beharreko astoa
ikusarazten zuen lekuan
Txillardegik asto eta
guzti aurrera egiteko
bidea erakutsi du, lastoa
eta bihia bereizten
irakatsiz.**

**Jose Luis Alvarez
Enparantza askok
ezagutzen dute, milaka
dira bere lana goresten
dutenak, baina Euskal
Herriaren
berreuskalduntzeari
egindako ekarpenaz
gutxi hitz egin dute
fundamentuz eta are
gutxiago dira aintzat
hartzen dutenak.**

gaindituta zeuden planteamenduak, eta auzitan jarri ustez sendoa zen kontsentsua EAE-n. Nafarroa Garaian laburragoa izan zen “barealdia” eta erabat oldartuta dihardute eragile glotopolitiko nagusiek euskararen hedadura murrizteko. Iparraldean egoera, berriz, lehen bezala orain ere, negargarria da. Egoera honetan, ordea, zertan dira euskaltzaleak? Txillardegik soziolinguistika eta glotopolitikaren alorrean ekarritakora jo beharrean izango gara garai berriek dakarkigutena ulertu eta aurrerabideak ikusteko. Horregatik izan daiteke honakoa une egokia Txillardegiren lana gogoan hartuta bere lanaren inguruko gogoeta eta ezagumen-dua sustatzeko. Ez dirudi hamarkada hauetan, ustez egindako bidea dirudiena bezain zolu sendoa duenik. Horra hor Behategiaren urteroko txostenen emaitza aldaezina²¹. NBE-en txostenak berresten du gure egoeraren gaineko irakurketa hau. Arriskuan dago euskara eta bere komunitatea, eta hor ditugu Txillardegik maisuki ekarritako argibideak nahi duen ororentzat.■

OHARRAK

1. La **glotopolitique** est un concept **sociolinguistique**. Selon J. M. Marcellesi et L. Guespin (1986) la glotopolitique désigne les diverses approches qu’une société a de l’action sur le langage, qu’elle soit consciente ou non consciente : aussi bien la langue, quand la société légifère sur les statuts réciproques du français et des langues minoritaires par exemple, la parole, quand elle réprime tel emploi chez tel ou tel; le discours, quand l’école fait de la production de tel type de texte matière à examen : glotopolitique est nécessaire pour englober tous les faits de langage où l’action de la société revêt la forme du politique. « La glotopolitique est (...) une pratique sociale, à laquelle nul n’échappe (on “fait de la glotopolitique sans le savoir”, qu’on soit simple citoyen ou ministre de l’économie). » (L. Guespin et J.-B. Marcellesi, op. cit., 16). Iturria: <http://fr.wikipedia.org/wiki/Glotopolitique>
2. “Herri-mogimenduen zuzperketa guztiz da premiatsua (...). Baina herri-mogimendu horrek jakin behar du, ahalik eta ongienik eskolatu eta jantzi”. BAT 1, 10. or.
3. “Geronen hiztegian bertan somatzen da joera hazkor hori: hizkuntza borroka, glotofagia, hizkuntza soziologia, soziolinguistika, glotopolitika, hizkuntza plangintza... Hitz andana oso bat gizarte-hizkuntzaren inguruan”. BAT 1, 9. or.
4. “Hizkuntza komunitateak gertatzen dira borrokan, gizarteek oro dituzten konplexutasun eta aniztasun guztiekin. Hizkuntzari buruzko ikuskera “apolitikoak”, hutsaren hurrena dira”. BAT 9, 8. or.
5. “hein apalean bada ere, gure nazio-hizkuntza gorantz hasi dela esan dezakegu lehenengo aldiz (...) euskaldun elebidunen leialtasunaren sendotzea erakusten dute, euskaldunen arteko trinkoketa; eta hitz batez, hizkuntzaren kontzientzia azkartzen hasia dela ageri da. (...) Gero eta garbiago dago hurrengo urratsa zein den: euskararen erabilera oztopatzen duten erdaldun hutsen kopurua murriztuz hastea. Euskalduntze lana, hitz batez.” BAT 13/14, 7. or.
6. Hizkuntza pizkundean herria bera interesatu gabe soluziorik ez dagoela sinetsi eta sinestazari behar dugu” BAT 1, 10. or.
7. “Euskal soziolinguistika beste fase batean sartu dela agertzen da zailtasun horietan; hemendik goiti ez baita posible izango euskararen problematikaz lau kaikeria esanda inor betetzea” BAT 13/14, 8. or.
8. Bere aktibitate intelektuala hedatzeko indar betez ari zen garaian batez ere.
9. Txillardegik jakintza eremu honetan duen konpromisoa eta interesa ulertzeko ezinbestekoa da BAT aldizkariaren lehen zenbakian “Aurkezpen gisa” sinatzen duen artikulua irakurtzea.
10. Txillardegik berak idatzitako hitzaurre, artikulua, elkarrizketak ditugu bertan, baina baita gaineko edukien diseinu eta hautaketa ere. Benetan emankorra izan zen aldizkariaren egindako lana. Ez

genuke ahanzi behar, bestalde, han eta hemen, euskal geografian barna bere azalpenak eskatzen zituzten herrietan egindako hitzaldiak hainbat urtetan.

11. "Gai mingarria, zinez, eiretarren nazio hizkuntzarena. Gai funtsezkoa, ordea, euskaldunontzat; behinola Lluís Aracil-ek hemen aitortu zigunez Eire-koaren itxura baitu gure hizkuntza arazoak: "lo siento por vosotros, pero el caso vasco se parece al irlandés desde el punto de vista socio-lingüístico". BAT 1, 87. or.
12. "Baina herri-mogimendu horrek jakin behar du, ahalik eta ongienik eskolatu eta jantzi". BAT 1, 10. or.
13. "Nabarmenki Flandriako jokabidea oinarritzat hartuz, Administrazio ofizialaz gain (...), maila pribatuan hasi dira ekiten: kontsumitzailearen eskubideak, lan kontratuak, almazen nagusietan lan egiteko hizkuntza eskakizunak, etab. Hemengo baikorkeriak erokeriatzat hartzeko moduko informazioa". BAT 5, 8. or.
14. Egileak hautatu ditu bi adibideok esanguratsuak direlakoan, edonola ere, Txillardegiren ekarpena ez da horretara mugatzen. Besteak beste, hizkuntzaren normatibizazio eta estandarizazioaren alde egindako lana, hizkuntza ukipena gatazka moduan ikusteko emandako azalpenak...
15. "enpirikoki egindako neurketek, hau erakutsi dute: B-ren erabilpenak, isotropian aurkitutakoak baino aisa handiago gertatzen direla herri askotan. Hitz batez, gizarte-anisotropia postulatu beharra dago". Alvarez Enparantza, JL, Isasi Balanzategi, X. (1994): *Soziolinguistika matematikoa*, 119. or.
16. "Hogeita hamar urte beranduago Leuven-go unibertsitatearen arazoa gauzatu zen (...) "Lovain-la-Neuve" berria frantsez hutsez ari da geroztik eta Leuven zaharra nederlandera hutsez. (...) 1970az geroztik bikoitza da Brusel-go unibertsitatea: bata nederlandera hutsez, bestea frantses hutsez." BAT 2, 57. or.
17. Berreuskalduntzea da eragilearen ustez erabili beharreko kontzeptua. "Euskararen alde" eta antzeko esamoldeak lausoegiak dira Jose Luisek soziolinguistika eta glotopolitikan izan duen xedea adierazteko.
18. Zabala da oso Jose Luisen jarduera eremua, soziolinguistika, glotopolitika konparatua, hizkuntzaren normatibizazioa ("garaia da (...) euskararen jatorriaren alorrean indar bereziak ipintzeko" BAT 13/14, 8. or.).
19. Euskal Herrian dugu munduko herri eta hizkuntza gutxituen artean komunitate dinamikoenetako bat. Baina nago indar hori ez dugula baliatu gure esperientzia eraginkorrako egiteko edo antzeko egoeran daudenei gure ezagumendua eskaintzeko. Ez ditut ikusten soziolinguistika alorreko ikerketan edo glotopolitikaren analisisan aintzindari egiten gaituzten lan lerro sendoak. Non daude alor honi eskainitako iker-taldeak, katedrak, beka? Zein sendotasun dute gure adituen baldintza sozio-laboralek? Gure artean nor dugu mundu mailan aitortutako erreferentzia duen aditua? Ba al dugu gai hauetaz jarduteko masa-kritikorik?
20. Beharbada zintzoagoa litzateke bere ekarpena eta bere antagonistena aztergai hartzea. Bidegurutzean nor proposatu zuen bide egokia? Azken 30 urte hauetan euskararen inguruan jardun diren eragile publiko eta pribatuak ibilbideak esandakoa egiteko aski eduki eskaintzen digute.
21. <http://www.behatokia.org/default.cfm?atala=txostenak>

***Txillardegik
soziolinguistika eta
glotopolitikaren alorrean
ekarritakora jo beharrean
izango gara garai berriek
dakarkigutena ulertu eta
aurrerabideak ikusteko.
Horregatik izan daiteke
honakoa une egokia
Txillardegiren lana
gogoan hartuta bere
lanaren inguruko gogoeta
eta ezagumendua
sustatzeko.***